

D (A)POLITIČNOSTI DO PARTICIPACIJE, OD IDEJE DO REALIZACIJE

Pomak k novoj društvenoj ulozi navijačke grupe Bad Blue Boys

Matea Milak

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

U članku se prikazuju promjene do kojih je došlo u navijačkoj grupi Bad Blue Boys u posljednjih desetak godina pod utjecajem sukoba s Upravom GNK Dinamo. Navedena dinamika odnosa proučava se u sklopu koncepta političke neparticipacije i djelovanja kroz civilno društvo te u sklopu globalnog pokreta *Against modern football*. U istraživanju je korištena kvalitativna metodologija te je provedeno jedanaest dubinskih intervjua s nogometnim navijačima Bad Blue Boysima. Istraživanjem je ustanovljeno slabljenje grupne kohezije u proteklih desetak godina te početak djelovanja Bad Blue Boysa kroz sferu civilnog društva. Najznačajniji projekt proizašao iz tog djelovanja, a čije su pokretačke snage spomenuti koncepti, jest Futsal Dinamo, koji u kombinaciji s elementnom nostalgije predstavlja novinu u navijačkoj grupi Bad Blue Boys.

Ključne riječi: nogometni navijači, grupa, Bad Blue Boys, pokret *Against modern football*, (ne)participacija

Uvod

U zadnjih nekoliko desetljeća u društvu je istaknuta socijalna važnost sporta te se pomoću njega stvaraju novi socijalni identiteti jer svakodnevno dominira u mnogim javnim diskursima. Proučavanjem sporta možemo dobiti uvid u neke šire procese koji se odvijaju unutar društva, a znanja koja steknemo o sportu zapravo i jesu znanja o društvu (Elias i Dunning 1986: 19). Nogomet se na svjetskoj razini probio kao najpopularnija i najpraćenija vrsta sporta (Giulianotti 2007; Šantek 2017). Stoga ne čudi da pojedinci i grupe ljudi pomoću nogometna stvaraju dio svojeg identiteta (Šantek i Vukušić 2016: 290). No, bitno je spomenuti kako nogomet funkcionira kao svojevrсно socijetalno zrcalo koje odražava stanje društva s naglaskom na dominantnim odnosima moći (Lalić 2015). Promjene u svijetu nogometna povezane su sa stanjem u društvu, no one istovremeno utječu i na navijače, koji se u govoru o ovom sportu često nazivaju dvanaestim igračem na terenu.

Namjera je ovog članka prikazati dinamiku i promjene do kojih je došlo u navijačkoj grupi Bad Blue Boys u posljednjih desetak godina pod utjecajem odnosa s Upravom GNK Dinamo. Hrvoje Prnjak (1997) je u svojoj studiji *Bad Blue Boysi – prvih deset godina: društveni fenomen navijača nogometnog kluba Dinamo* predsta-

vio sveobuhvatan prikaz prvih deset godina postojanja grupe i detaljno elaborirao tadašnje promjene i izazove s kojima se grupa suočavala. Bad Blue Boysi su devedesetih godina 20. stoljeća vodili borbu s Upravom kluba i tadašnjim predsjednikom države dr. Franjom Tuđmanom zbog dviju promjena imena Dinamo, prvo u HAŠK Građanski, a zatim u Croatia. Nakon nekoliko godina stvaranja pritiska na Upravu kluba ime je u konačnici vraćeno 14. veljače 2000. godine. Naredne godine bile su lišene fluktuacija i izazova za grupu sve do kraja prošlog desetljeća kada Bad Blue Boysi počinju pokazivati nezadovoljstvo spram Uprave kluba i Dinamova čelnog čovjeka Zdravka Mamića. U sezoni 2008./2009. Bad Blue Boysi počinju skandirati protiv Mamića na tribinama dok pravi stav prema Upravi kluba pokazuju 2010. godine kada prvi put u povijesti ulaze u dugogodišnji bojkot Dinamovih utakmica.¹ S obzirom na navedeno, cilj ovog članka jest prikazati kako je taj dugogodišnji sukob s Upravom kluba utjecao na navijačku grupu Bad Blue Boys te koje su novine u grupi nastale kao posljedica tog sukoba. Stoga, analizirat će se promjene do kojih je došlo unazad desetak godina u navijačkoj grupi Bad Blue Boys, a koje su relevantne za sadašnje i buduće postojanje grupe.

U radu će se kratko predstaviti kronologija formiranja supkulture nogometnih navijača u Hrvatskoj uz predstavljanje njihovih temeljnih obilježja. Zatim se daje pregled dosadašnjih istraživanja navijačkih grupa u Hrvatskoj s naglaskom na istraživanju Bad Blue Boysa. S obzirom na manjak obuhvatnih postojećih istraživanja na temu odabrane navijačke grupe, detaljnije se predstavljaju rezultati istraživanja Prnjaka (1997) koji su relevantni za ovaj rad. U tom poglavlju naglasak se stavlja na odabranu navijačku grupu i pruža se širi kontekst potreban za razumijevanje iznesenih rezultata istraživanja. Prva bitna dimenzija je politička apolitičnost koja se razmatra u kontekstu neparticipacije te koja u konačnici proizvodi participaciju kroz sferu civilnog društva. Druga bitna dimenzija nalazi se unutar jedne globalne reakcije na promjene u modernom nogometu, pokreta pod nazivom *Against modern football movement*. Smješteni na lokalnu razinu, navedeni koncepti utječu na pojavu novina u navijačkoj grupi Bad Blue Boys te se razmatra njihov utjecaj na odabranu navijačku grupu, paralelno s dugogodišnjim sukobom s Upravom kluba.

Supkultura nogometnih navijača u Hrvatskoj

Benjamin Perasović supkulturu mladih vidi kao “skup vrijednosti, norma, vjerovanja, načina života”, kao “simboličku strukturu koju mnogi analiziraju neovisno o pojedinačnim akterima, o onima koji te norme, vrijednosti, stilove (odijevanje, glazbu, *slang*, rituale) zapravo žive u svojim životima” (Perasović 2002: 490). U sličnom kontekstu supkultura je definirana i u *Dictionary of Sociology* gdje se navodi da je to “sistem vjerovanja, stavova, modela ponašanja i životnog stila društvene grupe koja je i odvojena i povezana s dominantnom kulturom društva” (Abercrombie, Hill i

¹ <http://www.badblueboys.hr/feljtton-kronologija-jednog-ludila-2-dio/> (pristup 25. 2. 2020.).

Turner 1984: 245). Iz danih definicija razaznaje se bit samih supkultura, one su dio dominantnog društva, ali su istovremeno zbog svojih specifičnosti od njega i odvojene. Svaka supkultura unutar te supkulture mladih posjeduje vlastita obilježja i stil koji je razlikuju od ostalih. Iz tog razloga, gore navedene definicije treba nadopuniti jer je u fokusu ovog članka jedna grupa unutar određene supkulture, što je u ovom slučaju supkultura nogometnih navijača. Stoga se odabranoj navijačkoj grupi prilazi kroz pojam supkulture koji obuhvaća djelomično odstupanje vrijednosti i normi određenog aktera od društva, i stvaranje granica prema njemu, ali i ostalim supkulturama, uz istovremeno kreiranje vlastitog identiteta i stila koji uključuje postojanje lojalnosti, čvrstih prijateljstva, vlastitog normativnog kodeksa, afektivnih oblika povezanosti i stupnja autorefleksije (Perasović 2015: 140).

Krajem sedamdesetih godina prošlog stoljeća dolazi do promjena u strukturi nogometnih navijača, oni se počinju odvajati od dominantne roditeljske kulture. Nogometni navijači dolaze pod utjecaj kulture mladih te svoj identitet obogaćuju usvajanjem glazbe i raznih drugih izvansportskih sadržaja. Također, nogometni navijači mijenjaju svoj izgled i ponašanje, razvijaju sleng, koreografije, stavljaju fokus na navijanje više nego na samo igru te ih se često može naći na raznim *rock* koncertima na koje dolaze sa svojim navijačkim obilježjima. Dakle, događaju se promjene te se supkultura učvršćuje i etablira, što je privuklo pažnju znanstvenika tog vremena (Perasović i Bartoluci 2007: 112). Navedena supkultura počinje se formirati sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća intenziviranjem interakcija između određenih *rock* supkulturnih scena i navijačkog stila. Također u tom periodu navijači se profiliraju u javnosti koristeći navijačke rekvizite i pozicioniranjem na jednom dijelu stadiona čime iskazuju svoju samostalnost. Tada se postepeno kod navijača razvija svijest o sebi koju afirmiraju koristeći medije. Tim putem oni dobivaju povratnu informaciju o tome kakvu sliku šalju, te na temelju tih informacija koriste razna sredstva kako bi postali što upečatljiviji, te posljedično razvijaju svoj supkulturni stil (Perasović 2001: 282).

Istraživanje supkulture nogometnih navijača u hrvatskom društvu počelo je krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća s empirijskom studijom preliminarnog karaktera autora Buzov, Magdalenić, Perasović i Radin pod nazivom *Socijalni i psihološki aspekti nasilničkog ponašanja sportske publike* objavljenom 1989. godine. Navedena studija za cilj je imala prikupiti podatke o pojavi nasilničkog ponašanja sportske publike te o osnovnim obilježjima aktera takvog ponašanja (Buzov et al. 1989: 3). Dvije godine kasnije Fanuko, Magdalenić, Radin i Žugić objavljuju svojevrstu nadopunu navedene studije pod nazivom *Zagrebački nogometni navijači: grupni portret s BBB u središtu*. U toj studiji, u kojoj se prvi put ozbiljnije pristupa istraživanju navijačke grupe Bad Blue Boys, predstavljene su četiri vrste navijača: agresivni Bad Blue Boysi, umjereni Bad Blue Boysi, nenavijači i navijači Dinama koji nisu Bad Blue Boysi (Fanuko et al. 1991). Fanuko i suradnici navijače vide kao situacijsku supkulturu, odnosno autori govore kako oni postoje na stadionu i u okolici stadiona, imaju zajedničke simbole i ponašanje, no ne posjeduju zajednički životni stil izvan tog konteksta. Dakle, za njih navijači prestaju biti navijači nakon utakmice i njihova supkultura je određena situacijom (ibid.: 14). Istraživanju nogometnih navijača pridružuje

se i Lalić 1993. godine studijom o Torcidi i njezinim radikalnim navijačima, u kojoj je identificirao četiri vrste navijača: navijač-navijač, navijač iz trenda, navijač-nasilnik i navijač-politički aktivist (Lalić 1993: 134). Navedenim studijama i novim istraživanjima započela je nova istraživačka tradicija u domaćoj znanstvenoj zajednici.

Daljnja istraživanja nogometnih navijača stagnirala su u ratno vrijeme da bi se od sredine 2000-ih polako počela stabilizirati i to uz pomoć (manje od) desetak istraživača koji svojim studijama pomažu formirati poddisciplinu istraživanja supkulture nogometnih navijača (Perasović i Mustapić 2013: 262–263). Među njima je bio i spomenuti Prnjak, čije obuhvatno istraživanje Bad Blue Boysa predstavlja referentnu točku svakog novog istraživanja navedene navijačke grupe. Prnjak (1997: 15) je navijače okarakterizirao kao članove grupe kojima je navijanje svojevrsni stil života, dakle ono ne prestaje odlaskom sa stadiona, već im je jedan od prioriternih dijelova svakodnevnice.

S obzirom na to da je cilj ovog rada predstaviti promjene do kojih je došlo u odabranoj navijačkoj grupi, bitno je pojasniti na koje se aktere misli kada se govori o Bad Blue Boysima. Pri razumijevanju navedenog koristi se Prnjakova distinkcija Bad Blue Boysa unutar same grupe. U grupi postoji nepisana hijerarhija, a pozicije unutar te hijerarhije vode se po kriteriju cjelokupnosti navijačkog iskustva, u kojem odlasci na gostovanja određuju poziciju unutar grupe. Stoga, hijerarhijski gledano, postoji četiri vrste navijača: navijači-lideri, prva ekipa, članstvo te simpatizeri skupine. Navijači-lideri imaju najveći utjecaj u grupi i njih je vrlo malo, prvu ekipu čini stotinjak navijača koji su prisutni na svim utakmicama i "spremni na sve", članstvo čine oni koji redovno posjećuju tribine, a povremeno idu na gostovanja te nisu uključeni u organizaciju aktivnosti, dok simpatizeri skupine rijetko idu na gostovanja te povremeno posjećuju utakmice. Ako se iz navedene tipizacije maknu članstvo i simpatizeri, dobivamo takozvanu jezgru grupe. Ona se sastoji od 50 do 150 članova, od kojih 50 članova čini prvu ekipu koja ima funkciju određivanja navijačkih aktivnosti. Među njima se izdvaja desetak aktivnih navijača koji uživaju poseban status u grupi te se oni nazivaju vođama (Prnjak 1997: 201–205). Upravo prva ekipa te navijači-lideri posjećuju i organiziraju sva gostovanja te se putem odlazaka na njih radi distinkcija između njih te članstva i simpatizera. Referirajući se na navedenu tipologiju, u ovom radu predstavljaju se iskustva članova prve ekipe, odnosno aktivnih članova grupe koji posjećuju gostovanja te koji su uključeni u organizaciju aktivnosti.

Pri provedbi ovog istraživanja korištena je kvalitativna metodologija za istraživanje i bolje razumijevanje značenja koje je grupa, u ovom slučaju navijačka grupa, pripisala određenom problemu (Creswell 2014: 4). Cilj je bio dobiti detaljan uvid u iskustva sudionika te ih opisati i interpretirati. S obzirom na temu i istraživačko pitanje, ali i odabrani teorijski okvir, kao najprimjerenija metoda za prikupljanje podataka odabrano je korištenje dubinskih intervjua. Rubin i Rubin smatraju kako istraživač pomoću kvalitativnog intervjua može razumjeti iskustvo i rekonstruirati događaje u kojima on sam nije participirao (Rubin i Rubin 1995: 1 prema Dilley 2004: 129). U istraživanju su korišteni polustrukturirani intervjui s pitanjima koja su bila podijeljena u tematske sklopove kako bi intervju bio strukturiran, no također se ostavio prostor za teme šireg spektra koje su sugovornici sami istaknuli kao bitne

kroz intervju. Provedeno je 11 intervjua, prosječnog trajanja od 35 minuta, u periodu od srpnja do rujna 2017. godine. Sam uzorak je namjeran te je korištena strategija snježne grude koja se pokazala vrlo učinkovitom. Bitno je spomenuti i postojanje *gatekeepera* pomoću kojeg se uspjelo doći do cjenjenijih članova grupe, odnosno do članova jezgre grupe. Zbog obećane zaštite anonimnosti izjave sugovornika su u radu prikazane pod lažnim inicijalima uz stvarnu dob, koja je bitna u prikazu podataka s obzirom na sam cilj istraživanja. Sugovornici su bili u rasponu godina od 21 do 45 godina i muškog roda. Namjerno su odabrani sugovornici koji su bili članovi jezgre grupe 1990-ih godina te mladi članovi koji su sada aktivni kako bi se dobilo bolje razumijevanje novonastalih promjena u grupi. Svi sudionici vrlo su aktivni članovi grupe neovisno o generacijskoj pripadnosti te su birani i kriterijem broja gostovanja koji je u navijačkom svijetu jedan od presudnih pri vrednovanju cjelokupnog navijačkog iskustva i koji utječe na hijerarhijsku pozicioniranost navijača u grupi.

Povijesni pregled formiranja navijačke grupe Bad Blue Boys

Prema Prnjaku (1997), priča o nogometnom navijaštvu u Zagrebu počinje 9. lipnja 1945. godine, kada je u tadašnjoj kinodvorani u Gundulićevoj ulici nastao NK Dinamo u sklopu Fiskulturnog društva komunalaca-Dinamo, da bi 5. listopada 1950. i službeno počeo samostalno djelovati. U tom periodu NK Dinamo osvaja nogometno prvenstvo tadašnje FNRJ u sezoni 1946./1947. te okuplja navijače. U narednim godinama NK Dinamo je sedam puta slavio u Kup natjecanju bivše Jugoslavije, a 1967. godine osvojio je prestižni Kup velesajamskih gradova,² što i danas čini jedno od prestižnijih postignuća Dinama. U tom se periodu počinje uočavati podjela navijača na tribinama gdje se oni vatreniji grupiraju na istočnoj tribini, no razlog tome leži u činjenici da su karte za Istok bile jeftinije nego za druge dijelove tribine. Sredinom sedamdesetih dolazi do selidbe na sjevernu tribinu i među najvatrenijim navijačima razvija se svijest o postojanju i posebnosti grupe koja se razlikovala od ostatka navijača na stadionu. Odabirom tribine odvajaju se od običnih navijača te se približavaju ostalim svjetskim navijačkim grupama te svojim uzorima Englezima, koji su se na utakmicama pozicionirali iza golova. Javljaju se koreografije i koriste se plavo-bijele zastave i šalovi te i izvan stadiona postaju prepoznatljiviji ostatku društva. Početkom 1980-ih na Sjeveru se profilira skupina od pedesetak mladića, najvatrenijih navijača koji čine jezgru grupacije i koji oko sebe okupljaju stotine navijača. Godine 1982. na Sjeveru se pojavljuju prvi transparenti, a jedan od poznatijih i danas je:

² Međunarodno nogometno natjecanje klubova predstavnika europskih država Kup velesajamskih gradova nastalo je 1955. godine. Inicijator Kupa bio je tadašnji potpredsjednik UEFA-e Ernst Thommen, koji je okupio predstavnike deset europskih velesajamskih gradova (Barcelona, Basel, Birmingham, Frankfurt, Kopenhagen, Laussane, Leipzig, London, Milano i Zagreb) te predložio organiziranje natjecanja. Posljednje izdanje odigrano je u sezoni 1970./1971., a Kup je nakon toga ukinut zbog nastanka Kupa UEFA. Najveći uspjeh Dinama je osvajanje Kupa velesajamskih gradova u sezoni 1966./1967. kada je ukupnim rezultatom 2 – 0 slavio u finalu nad Leeds Unitedom. Vidi više na: <https://povijest.gnkdinamo.hr/pri%C4%8De-iz-povijesti/kup-velesajamskih-gradova-1963.html> (pristup 24. 5. 2020.).

“Volim te mama, al’ ne više od Dinama”. U sezoni 1984./1985. navijači Dinama opet sele na istočnu tribinu, koja je bila nasuprot televizijskih kamera i zapadne tribine, koja okuplja elitu u svečanim ložama, igrače i trenere, sve aktere kojima navijači žele poslati poruku (Prnjak 1997: 29–37). Za vrijeme 1990-ih Bad Blue Boysi prvo sele na južnu tribinu pa nakon preuređenja maksimirskog stadiona na istočnu tribinu, te se u konačnici 1998. godine vraćaju na sjevernu tribinu gdje su pozicionirani i dan-danas (Kramer 2006: 173–174).

Grupa navijača Dinama službeno je oformljena 1986. godine, kada je skupina najpredanijih navijača Dinama oformila grupu Bad Blue Boys po uzoru na druge inozemne navijačke grupe.³ Iako postoji više verzija priče o tome kako je nastalo ime, ona koju prihvaćaju Bad Blue Boysi govori da je inspiracija pronađena u tada popularnom filmu *Bad Boys*, a kako je Dinamova boja plava, u naziv je ubačena riječ Blue (Prnjak 1997: 29–37). Tih se godina počinju pojavljivati nacionalne zastave na tribinama, a u periodu od 1988. do 1990. godine Bad Blue Boysi i Torcida (navijačka grupa HNK Hajduk Split) zajednički odlaze na gostujuće utakmice u druge republike. Upravo u to vrijeme jačaju nacionalne tenzije te se u Jugoslaviji homogeniziraju navijačke grupe unutar istih nacionalnih korpusa (ibid.: 57). Birtić (2013) u svojoj knjizi *Krvavo plavo* navodi kako su se navijačke grupe u Hrvatskoj udružile protiv dviju beogradskih navijačkih grupa – Delija (navijača nogometnog kluba Crvena Zvezda) i Grobara (navijača nogometnog kluba Partizan). Neposredno nakon izborne pobjede Hrvatske demokratske zajednice i u procesu primopredaje vlasti iščekivao se dvoboj između zagrebačkog Dinama i beogradske Crvene Zvezde (Birtić 2013: 34). Prema Prnjaku (1997: 80), upravo ta neodigrana utakmica koja je bila zakazana 13. svibnja 1990. na maksimirskom stadionu predstavlja najbolji prikaz eskalacije navedenih međunacionalnih tenzija. U tom periodu tenzije i netrpeljivosti između hrvatskih i srpskih navijača nadilazile su obično navijačko rivalstvo, a samo godinu dana nakon te utakmice počeo je Domovinski rat. Prije početka utakmice došlo je do sukoba Bad Blue Boysa i Delija ispod južne tribine, a manje grupacije sukobile su se u gradu. Utakmica se nije održala zbog stvaranja nereda na južnoj tribini i uništavanja tribine od strane Delija te napada na navijače Dinama na što su Bad Blue Boysi na sjevernoj tribini reagirali ulaskom u teren. Na terenu je nastao sukob između Bad Blue Boysa i tadašnje policije koji se nastavio i izvan terena u parku Maksimir te je ukupno ozlijeđeno 59 navijača i 79 policajaca (ibid.: 80–81).

Odnos Bad Blue Boysa i Uprave kluba od 1990-ih do danas

Za bolje razumijevanje problematike ovog rada bitno je osvrnuti se i na kronološki pregled odnosa grupe s Upravom kluba i političkom strankom Hrvatskom demokratskom zajednicom,⁴ koja se uz njih vezala pri početku njihova osnivanja, odnosno na

³ <http://www.badblueboys.hr/povijest/> (pristup 24. 5. 2020.).

⁴ Hrvatska demokratska zajednica osnovana je 17. lipnja 1989. godine u prostorijama NK Borac na Jarunu. Na toj je skupštini prvim predsjednikom stranke imenovan dr. Franjo Tuđman. U nastavku teksta koristit će se skraćenica HDZ.

prijelazu iz osamdesetih u devedesete godine. Prnjak (1997: 42) o odnosu Uprave kluba i Bad Blue Boysa piše kao o odnosu u kojem nikada nije bilo suradnje jer navijači nisu uživali potporu i zaštitu kluba kao ostale navijačke grupe u Jugoslaviji. To je dovelo do oporbenog stava i bunta navijača prema većini službenih institucija, koje u međuvremenu pojačava i represivni odnos policije prema njima. No taj odnos nije uvijek bio takav. Suradnički i pozitivan odnos ostvario se 1991. godine dolaskom Ćire Blaževića u klub, koji je Bad Blue Boysima vratio prostorije Fan Cluba koje su im oduzete odlaskom Velimira Zajeca iz Dinama. No odnos s Blaževićem pogoršao se kada se on priključio tadašnjoj vladajućoj političkoj stranci HDZ-u i podržao izmjenu imena Dinamo u Croatia (ibid.: 86). Bitno je spomenuti kako su Bad Blue Boysi prije prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj davali javnu podršku HDZ-u, koji je tada više bio predstavljen kao pokret, a ne stranka, čemu svjedoči tada poznati slogan "BBB ZA HDZ". Rezultati ankete koju su Fanuko, Magdalenić, Radin i Žugić provodili 1990. i 1991. godine s Bad Blue Boysima pokazuju da je njih čak 63,8% bilo spremno pružiti podršku HDZ-u na nadolazećim izborima (Fanuko et al. 1991: 94 prema Prnjak 1997: 60). U sljedećih nekoliko godina ta je podrška nestala promjenom imena Dinamo u Croatia od strane predsjednika države Franje Tuđmana koji je bio na čelu HDZ-a. Sredinom 1990-ih godina odnos Bad Blue Boysa s Upravom kluba se popravlja kada su Zdenko Mahmet i Velimir Zajec uspjeli ostvariti suradnički odnos s navijačima pružajući im podršku u ostvarenju izvanstadionskih aktivnosti, ponajviše po pitanju registracije i pronalazanja prostora u kojem bi grupa mogla provoditi svoje aktivnosti i organizirati rad. Navijači su i dalje ostali dosljedni u borbi za vraćanje imena Dinamo, no na suradnju su pristali jer su htjeli ostvariti pošten odnos s klubom (Prnjak 1997: 133). Komplikirani odnos navijača i Uprave nastavio se i u narednim godinama izmijenjenim periodima suradnje i konflikata sve do vraćanja imena Dinamo. Tome je uslijedio naizgled dobar period koji se počinje komplicirati 2006./2007. godine. Bad Blue Boysi u prosincu 2006. godine objavljuju svoj primjerak časopisa u kojem se osvrću na odnos s čelnim čovjekom Dinama, Zdravkom Mamićem. Odnosi se počinju zaoštavati kada tada aktualni trener Dinama, Josip Kuže, podnosi ostavku koju su navijači percipirali kao nužnu jer je u tom periodu Zdravko Mamić u javnosti iznosio imena potencijalnih budućih trenera te javno pozvao Igora Štimca da dođe u redove Dinama obnašati funkciju trenera. Bad Blue Boysi tada u svojem časopisu navode: "Pred navijačima je nova bitka. Sa puno manje moćnim čovjekom nego što je to bio Predsjednik države. Kuže je morao otići nakon sukoba sa Mamićem. Tko će morati napustiti Maksimir nakon ovoga ostaje tek za vidjeti" (Lesički 2006: 29).

Deset godina nakon ove izjave Bad Blue Boysa Perasović i Mustapić (2017: 113) predstavili su statističke podatke o posjećenosti domaćih utakmica na primjeru Hajduka i Dinama. U sezoni 2013./2014. utakmice Hrvatske nogometne lige brojile su prosječno 3 200 gledatelja po utakmici, Hajduk je imao skoro 12 000 gledatelja, dok je Dinamo imao svega 4 650 gledatelja po utakmici. Također, navijačka grupa Torcida ima između 1 000 i 1 500 navijača koji putuju na svaku utakmicu, dok ih je na domaćim utakmicama između 2 000 i 3 000. Autori navode kako je i Dinamo imao slične podatke do 2010. godine, a od te godine nadalje situacija se pogoršala. Tome

svjedoče i podaci koje je prikazao Šantek (2017: 8–9) koji pokazuju da je GNK Dinamo sedmi od deset po posjećenosti domaćih utakmica Hrvatske nogometne lige. Zanimljivo je i da su u sezoni 2012./2013. najposjećenije bile utakmice Lige Prvaka, što je utjecalo na povećanje broja gledatelja, a takav scenarij bio je i 2019. godine kada su te utakmice bile rasprodane. Usporedbe radi, na utakmici Dinamo – Shakhtar bilo je 28 316 gledatelja,⁵ dok je na utakmici Dinamo – Lokomotiva bilo svega 1 935 gledatelja.⁶ Dakle, broj navijača Dinama po utakmici se vidno smanjio, te je i putem nedolazaka na utakmice, odnosno takozvanog bojkota domaćih utakmica, bila iskazana borba protiv modernog nogometa u Hrvatskoj (Perasović i Mustapić 2017: 113). Za Bad Blue Boyse ta je borba bila usmjerena na otkrivanje nepravilnosti i koruptivnih radnji u njihovu klubu, GNK Dinamo.

Namjera je ovog članka prikazati dinamiku i promjene do kojih je došlo u navijačkoj grupi Bad Blue Boys, a glavno istraživačko pitanje glasi: kako je dugogodišnji sukob s Upravom GNK Dinamo utjecao na navijačku grupu Bad Blue Boys u posljednjih desetak godina? Da bi se te promjene adekvatno razumjele, smještaju se u širi kontekst dimenzije borbe protiv modernog nogometa te političke apolitičnosti u kontekstu neparticipacije koja vodi k participaciji kroz sferu civilnog društva.

Promjene u navijačkoj grupi Bad Blue Boys

(A)političnost i (ne)participacija – “nisu dosljedni kao što smo mi dosljedni”

Važno obilježje navijačkih grupa u Hrvatskoj, kako to tvrdi Perasović (2015: 191), jest upravo njihova apolitičnost, odnosno navijači ne vole politiku ni političare te smatraju da između političkih stranaka zapravo i ne postoji razlika unatoč proklamirano različitoj ideologiji. Dakle, oni ne kriju nezadovoljstvo politikom i pokazuju težnju da se od političkih stranaka što više odvoje. U slučaju Bad Blue Boyse ta težnja za odmakom od političkih stranaka djelomično proizlazi iz negativnog iskustva s HDZ-om 1990-ih godina o čemu govori sugovornik I. M. (44):

Ono što je, hmm, početkom devedesetih, demokratskih promjena, jedna politička opcija iskoristila navijače u svoje svrhe i tu su se navijači opekli i poslije toga nikad nisu bili uz jednu političku opciju, što smatram da je dobro. Tada je HDZ iskoristio navijače u svoje političke svrhe. Na kraju je ta politička opcija najveći neprijatelj danas navijačima, i navijači su svjesni toga da nije dobro da pristaju uz političku opciju, pogotovo su tu Bad Blue Boysi odmakli. Dakle, kad usporedimo jednu Torcidu i Bad Blue Boyse, onda ćete vidjeti da Torcida ima puno više političkog utjecaja na zbivanja politička, i nekako su se više

⁵ <https://gnkdinamo.hr/hr/Novosti/Clanak/uz-prepuni-maksimir-do-sjajne-pobjede-protiv-shakhtara> (pristup 15. 11. 2019.).

⁶ <https://gnkdinamo.hr/hr/Utakmice/2016-2017-dinamo-zagreb-lokomotiva-zagreb1> (pristup 15. 11. 2019.).

vezali uz politiku nego Bad Blue Boysi, dok su Bad Blue Boysi apolitična skupina i ne žele se miješati u to. To se vidi velika razlika.

Apolitični kontekst i neparticipaciju u politici na primjeru Srbije prikazala je Jessica Greenberg (2010). Iako rad predstavlja rezultate studije slučaja u Srbiji, Greenberg te rezultate smješta u širi kontekst postsocijalističkih država, posebice onih nastalih raspadom Jugoslavije. Neparticipacija u ovom kontekstu predstavlja ekspresiju kompleksnog stava i reakciju ljudi na političko stanje, te je ona sastavljena od mnogih moralnih, političkih i kulturnih angažmana. Ona je rezultat nezadovoljstva građana zbog načina primjene demokratskih načela u postsocijalističkim državama te načina prelaska na kapitalistički orijentiranu ekonomiju i liberalnu demokraciju. Nadovezujući se na Greenberg, Đorđević i Pekić (2017: 6) neparticipaciju u Srbiji također vide kao jednu od prevladavajućih strategija koju ljudi koriste kao svojevrsni odgovor na primjenu "Europske agende" od strane otuđene političke elite. Autori nadalje navode da se navijači u Srbiji izjašnjavaju apolitičnima zbog manjka empatije s trenutnim političkim sistemom (ibid.).

Kod Bad Blue Boysa se današnje odbijanje participacije u politici može objasniti negativnim iskustvom koje su imali pri suradnji s HDZ-om devedesetih godina. Iako su prvotno podržavali ideale i pružali suradnju navedenoj političkoj stranci, zbog nezadovoljstva suradnjom i osjećaja razočaranja oni se odlučuju na daljnju neparticipaciju i svojevrsnu apolitičnost. Također, Bad Blue Boysi smatraju da ni jedna politička stranka ne posjeduje dosljednost te njihova apolitičnost djelomično proizlazi iz nemogućnosti poistovjećivanja s njima.

Jednostavno politiku ne želimo, ne može. Ni jedna politička stranka ne provodi nešto u djela niti, ono, nisu, nisu dosljedni kao što smo mi dosljedni. (K. L., 23)

Lalić navijačke grupe u Hrvatskoj vidi kao dio populacije mladih koji posjeduju mogućnost kontinuirane manifestacije svojih političkih stavova, ali i vrijednosti koje izražavaju i povezuju s nogometnim utakmicama (Lalić 2015: 146). Navijačke grupe u Hrvatskoj su, prema autoru, sklone nacionalizmu i maskulinitetu (ibid.: 147). Da je nacionalizam prisutan u navijačkoj grupi Bad Blue Boys od samih početaka grupe te da je povezan s njihovim djelovanjem, spominju i dva sugovornika koji objašnjavaju njegovu važnost:

Mi smo Hrvati, mi smo uvijek bili nacionalisti, uvijek ćemo biti nacionalisti. Znači, patriotizam nam je u krvi. (R. T., 23)

Bad Blue Boysi su od početka takva grupa. Još su za vrijeme Jugoslavije, protiv Jugoslavije, hrvatske nacionalističke pjesme pjevali, pokušavali doći do slobodne Hrvatske. Devedesetih je većina Bad Blue Boysa bila u ratu, tko god je bio starosno sposoban je bio u ratu. I dalje je to ostalo, znači ja ne vidim kak bi nekog ljevičara privuklo bit Bad Blue Boys. To je toliko prožeto domoljubljem i tak. Ne može privući nekog ljevičara antifašista. (T. D., 27)

Navijačke grupe mogu biti desno orijentirane i sklone nacionalizmu kako je to u slučaju hrvatskih navijača, no one mogu biti i liberalne te ideološki lijevo orijentirane.

Iako evidentne razlike postoje, bitno je spomenuti kako sve navijačke grupe mogu pripadati “ideologiji otpora” koja je potaknuta intrinzičnom revolucionarnom vrijednošću (Spaaij i Viñas 2013: 184). Prema Castellsu (2009: 8), “identitet otpora” generiran je od strane onih aktera koji su u poziciji ili stanju podcijenjenosti i/ili stigmatizacije u odnosu na dominantnu stranu, te potaknuti time stvaraju načine otpora i preživljavanja na temelju principa koji su oprečni onima koje proklamiraju institucije u društvu. Lalić navodi da navijačke grupe u Hrvatskoj godinama prosvjeduju protiv nedemokratskih odnosa u svojim klubovima i u Hrvatskom nogometnom savezu, ali i zbog “netransparentne i nepravedne financijsko-pravne regulacije našega nogometa” (Lalić 2015: 151). Jedan od primjera demokratskog djelovanja navijačke grupe Bad Blue Boys je pokretanje inicijative “Zajedno za Dinamo” koju su osnovali navijači, ali i pojedini bivši igrači GNK Dinamo te osnivanje malonogometnog kluba Futsal Dinamo o čemu će više biti riječ u zasebnom poglavlju. Na taj način oni počinju direktno djelovati kao akteri civilnog društva, u čemu se vidi svojevrsni pomak od navijačke k političkoj ulozi. Na promjenu uloge Bad Blue Boysa osvrnuo se i I. M. (44):

Međutim, ovaj sukob između Mamića i Bad Blue Boysa nije vezan ni na jednu tu stvar, nego je vezan na kriminal koji se događa u klubu i na koji sam ja ponosan na navijače jer to je jedina društvena skupina koja je pokazivala na kriminal kada su drugi šutjeli. Pa i sve institucije, pa i intelektualci i to. Tu vidim jednu poveznicu kako su navijači bili predvodnici demokratskih promjena u komunističkom sustavu, prvi oni koji su išli u Domovinski rat, oni su prvi počeli pokazivati na društvene anomalije u sportu, i mislim da su oni tu preteča. Ali to govori o paradoksu društva, to bi trebalo biti stvar institucija, a ne navijača. Navijači se ne bi trebali baviti, ovaj, istraživanjem kriminala, oni bi trebali navijati, ali jednostavno su oni preuzeli ulogu institucija koje su trebale odreagirati, ali nisu.

U kratkim crtama sumirano i objašnjeno, samu esenciju težnji Bad Blue Boysa unazad desetak godina opisuje izjava T. D. (27):

Pa znači ... Da se uvede sustav, stalno se govori, jedan član – jedan glas. Odnosno, neka demokratizacija Dinamo, znači da svaki član ima pravo birati, svaki član ima pravo biti izabran.

Iz izjava sugovornika mogla se prepoznati sklonost neparticipaciji i svojevrsna apolitična političnost unutar nje još od ranih početaka grupe, ponajviše zbog negativnog iskustva suradnje s tadašnjom vodećom političkom strankom, ali i u širem kontekstu negativnog iskustva načina primjene demokratskih načela nakon raspada Jugoslavije. Također, sugovornici su isticali neprekidnu sklonost grupe demokraciji i demokratskim načelima. Ono što se javlja kao novina jest direktna participacija i djelovanje kroz civilno društvo putem pokretanja inicijativa i projekata koji nadilaze samu grupu i okreću se otvaranju grupe prema ostatku društva. Ta promjena iz podržavanja određenih ideja u njihovu realizaciju dogodila se unazad desetak godina i nastala je kao kulminacija neprekidnog sukoba s Upravom kluba. No, prije nego se predstavi značajan projekt koji je nastao kao produkt tog sukoba, bitno je pružiti prikaz promjena u

dinamici grupne kohezije koja istovremeno predstavlja posljedicu sukoba s Upravom kluba te je jedan od uzroka snažnije demokratske participacije kroz civilno društvo.

Promjene u grupnoj koheziji – “kakva god je bila situacija, imao si 100% jedinstvenu grupu”

Grupnu koheziju je Jones definirao kao sve pozitivne i negativne snage koje utječu na pojedinca da ostane u grupi (Jones 1998: 71–72). Također, Jones iznosi pretpostavku o povećanju kohezije s rastom prijetnje, dakle kada jedna navijačka grupa postane svjesna mogućnosti sukoba, ona je kohezivnija (ibid.). Tu pretpostavku potvrđuje i sljedeća izjava S. E. (45) koji se referira na period u kojem su Bad Blue Boysi vodili borbu s Upravom kluba oko vraćanja imena Dinamo, koje je Uprava tada promijenila u Croatia:

I to je cijelo vrijeme, zapravo devedesetih, kakva god je bila situacija, imao si 100% jedinstvenu grupu, vezano uz ime. Kod Mamića to nije bio slučaj, to cijelo razdoblje 2000. – 2010. godine.

Dakle, devedesetih je grupa bila izrazito kohezivna kada se pojavila prijetnja, odnosno kada je Uprava kluba promijenila ime nogometnog kluba uz koji su navijači vezani. Kao što je S. E. rekao, grupa je bila 100% jedinstvena, što implicira potvrdu spomenute pretpostavke o povećanju kohezije u grupi kada se razvije svijest o mogućnosti sukoba. No u njegovoj izjavi može se vidjeti i prestanak tog trenda u današnje vrijeme: on implicira kako u situaciji novog sukoba grupe s Upravom kluba grupa ne odiše istom jedinstvenošću. U nastavku sugovornik dodatno objašnjava što se dogodilo s grupom i ljudima koji su nekada bili aktivni navijači:

[...] on [Zdravko Mamić] je to potpuno zanemario i odvuko klub u nekom nevjerovatnom, mislim, mi sami ko navijači, znamo jako puno stvari... Ljudi 45 – 55 godina, di se vidi svake godine, sve više tih ljudi koji su prestali ić na Sjever, prestali ić na utakmice, zgadoilo im se. (S. E., 45)

Kako je S. E. rekao, zbog manjka dodira s klubom i stadionom, neki članovi napuštaju grupu. Bitno je istaknuti slabljenje kohezije koje se ogleda kroz gubitak članova grupe, te kroz jednu bitnu dimenziju, podjele navijača unutar grupe. Podijeljeni oko mišljenja o radu Uprave kluba navijači ulaze u međusobni sukob. Dakle, kako su devedesetih bili jedinstvena grupa tako je ta jedinstvenost u periodu bojkota pa do sada vidno pala i dovodi se u pitanje. O sukobu unutar grupe i odnosima sa suprotstavljenom stranom govore u nastavku dva mlađa sugovornika:

U lošim odnosima. Znači oni su, to je bilo par istaknutih ljudi u našoj grupi, i oni su odjednom prestali bit dio naše grupe, oni su otišli, kao podržavaju Mamića. Navodno, sad ne mogu to dokazat, al primaju velike novce. [...] Znači vidjeli su da imaju priliku, odnosi su katastrofa, odnosi su zaraćeni. (T. D., 27)

Utjecalo je to puno, zato jer, utjecalo je puno previše iskren da ti budem. [...] Razrijedila se, nitko nemre, onaj tko kaže da to nije utjecalo na grupu, on je glup, zato kaj su se tu neki prijatelji počeli međusobno kačiti... (R. T., 23)

Dakle, neminovno je da je kohezija grupe narušena, da je grupa izgubila članove i da je aktivni dio grupe u sukobu po pitanju stava o radu Uprave kluba. Također, grupa više nije jedinstvena, a jedinstvenosti se težilo i održavalo je se od samih početaka Bad Blue Boysa. Još jedna stvar koja je narušila jedinstvenost grupe te ugrozila grupnu koheziju jest spomenuti dugogodišnji bojkot Bad Blue Boysa koji je započeo 2010. godine te je po završetku rezultirao velikim smanjenjem broja članova grupe. Perasović i Mustapić (2017: 113) razlog nezadovoljstva Bad Blue Boysa vide u načinu vođenja kluba od strane Uprave i njezina čelnog čovjeka Zdravka Mamića. Navedeni bojkot pratile su i brojne represivne mjere koje je provodio Klub, a razmjeri i posljedice navedenog mogu se prepoznati u izjavi sugovornika:

Bilo je, zagorčavali su ti život di god su mogli. Kog god su imali imenom i prezimenom, mene tad nisu, su ih sje... [psovka]. Tipa dolazila im je policija na posao, oni su u vezi s policijom, na svaku utakmicu na koju si išao su te pregledavali, neke ljude su skidali do gola, bilo je fakat gadnih situacija. Onda, pisali su crne liste, znači bila je neka utakmica protiv Osijeka domaća, morao si sa osobnom kupiti. Ja naivan otišao, dao osobnu, iduću utakmicu dolazim, pogledaju, na popisu si. Znači dao si im osobnu, zapisali su, znači nas oko 2 000 je bilo na popisu. (T. D., 27)

Sugovornik se u kazivanju dotiče problema represivnih mjera te kao primjer navodi postojanje popisa ili takozvanih crnih lista koje je Uprava kluba uvela te koje su značajno utjecale na mogućnost dolazaka Bad Blue Boysa na tribine. Drugi sugovornik pojašnjava što su to crne liste te kako se dio Bad Blue Boysa našao na njima:

U tom periodu počele su te mjere, tipa crne liste. Svi navijači koji su ikad imali zabranu, a u tom trenutku nisu imali zakonsku zabranu, su se našli na toj listi. U tom trenutku dolazio je novi Zakon o sportu, u kojem piše da klub ima pravo odlučivanja tko može uć na stadion, znači to više nije zakonski, nego organizator natjecanja ima pravo dopustiti ili ne dopustiti osobi uć. Tu se već našlo jedno tisuću ljudi koji su jednom pokupili neke zabrane, koji više nisu smjeli ić na stadion. Mislim da je najveći apsurd bio, to sam ja bio uključen, poslije utakmice Dinamo – Rijeka, kad se izlazilo van sa stadiona. I tko god je izlazio na taj izlaz, a morali smo jer je policija tjerala samo na taj izlaz, završio je u policijskoj postaji sa zabranom, 1 000 kn kazne i godinom dana zabranom odlaska na utakmice, jel. Te noći je oko 2 000 ljudi dobilo zabrane, našlo se na crnim listama. (M. K., 26)

Dakle, vidljivo je da je na odvajanje Bad Blue Boysa od Dinama i maksimirskog stadiona značajno utjecao odnos Uprave kluba prema njima u zadnjih desetak godina. Kako je navedeno, zbog sukoba s Upravom kluba prva značajna posljedica bila je slabljenje grupne kohezije, pa čak i podjela unutar nje na većinu koja je nezadovoljna

radom Uprave kluba i manjinu koja je podržava. Tom podjelom Bad Blue Boysi prvi put u povijesti svojeg postojanja nisu uspjeli održati svoju jedinstvenost te je bitno naglasiti kako je to prva promjena u grupi koja je proizašla iz navedenog sukoba. U širem kontekstu, ono što je ipak ostalo nepromijenjeno od devedesetih do danas je sklonost neparticipaciji i tom specifičnom obliku političke apolitičnosti uz istovremeno njegovanje demokratskih načela i ideala. Kada se navedena sklonost k neparticipaciji i apolitičnosti našla unutar jednog globalnog pokreta usmjerenog na suzbijanje korupcije u nogometu, Bad Blue Boysi počinju djelovati kao akteri civilnog društva. Najznačajniji produkt tog djelovanja, potaknut sukobom s Upravom kluba, jest osnivanje malonogometnog kluba Futsal Dinamo o čemu će biti riječ u nastavku.

Futsal Dinamo – “htjeli smo osnovat Dinamo koji je ubijen”

U zadnjih desetak godina sukob s Upravom kluba utjecao je na grupu dvojako: grupa je izgubila jedinstvenost te se njezina kohezija narušila gubitkom manjeg dijela članova koji su se priklonili Upravi kluba, te se istovremeno osnažio i realizirao njihov demokratski potencijal u vidu participacije kroz civilno društvo, što je prepoznao i Lalić (2015: 161). Građanska inicijativa “Zajedno za Dinamo” koju su pokrenuli navijači i bivši igrači GNK Dinama bila je prvi vid takvog djelovanja. Šantek (2017) navodi kako je navedena inicijativa pokrenuta u jesen 2010. godine s ciljem demokratizacije tadašnjeg NK Dinama, koji je pravno bio evidentiran kao udruga građana. Demokratizacija je u ovom slučaju označavala težnju k potpunoj informiranosti članova o radu udruge, ali i mogućnost participacije u procesu odabira njezinih dužnosnika kako bi se direktno ili indirektno moglo sudjelovati u radu udruge, odnosno u političkom i upravnom radu NK Dinama (Šantek 2017: 53). Inicijativa je, kako Šantek navodi, od početka bila drugačija od ostalih navijačkih inicijativa. Ona je, naime, bila pravno orijentirana te su članovi uočene nepravilnosti u radu NK Dinama evidentirali i slali raznim državnim institucijama koje su bile nadležne za regulaciju rada udruge. Iako su u suštini inicijative bile pravna regulacija aktivnosti i demokratizacija u NK Dinamu, članovi su organizirali i mnoge druge aktivnosti s ciljem povećanja ili vraćanja privrženosti navijača klubu. Tako su u nekoliko godina organizirali razne humanitarne akcije i oslikavanje određenih gradskih površina simbolima kluba, demonstrirali modele uspješnih načina upravljanja klubovima po principu jedan član – jedan glas, poticali suradnju s drugim udrugama navijača u Hrvatskoj radi postizanja cilja demokratizacije hrvatskog nogometa i brojne druge aktivnosti (ibid.: 55–56).

U narednim godinama pokrenuo se nešto konkretniji projekt koji ima veliku važnost za izučavanu navijačku grupu, a koji počiva na uvjerenjima projiciranim kroz prvotnu inicijativu: radi se o malonogometnom klubu Futsal Dinamo, o kojem u nastavku govori sugovornik I. M. (44):

Jer je bilo ljudi koji nisu htjeli bojkot, onih koji sad bojkotiraju, ovaj, tu su dosta različita mišljenja, većina stare garde je još uvijek u bojkotu. Ja mislim

da grupa ima sada dobru perspektivu i da se skupila jedna mlada ekipa i mogu reći da je jedan projekt, neću reći spasio grupu, ali je učinio veliki doprinos, sam sam sudjelovao u tom projektu, a to je Futsal Dinamo. To je ono onak kako bi navijači, kako bi simbioza navijača i kluba trebala izgledati. I taj Futsal Dinamo, neću reći da je bila zamjena, ali postoji jedna nova ljubav koja će meni trajati i kada sadašnja uprava bude otišla. Dakle, to je ljubav koja nije kratkoročna zato što je iskrena, zato što dečki vole, igraju sa entuzijazmom i zato što je onako kako je trebalo biti u velikom Dinamu ... U Futsal u je to totalno drugačije, tu su igrači i navijači zajedno, uprava zajedno, želim samo reći koliko je taj klub transparentan da mi imamo godišnje par sastanaka gdje se financijski izvještaji do najsitnije kune znaju. Za razliku od velikog Dinama, koji vrti milijune, gdje je financijski izvještaj na jednom A4 papiru, gdje ne postoje nikakve stavke gdje je novac potrošen, znači ta transparentnost je užasno bitna, navijačima je važno di taj novac odlazi.

Kao što se može vidjeti, navijači su u Futsal Dinamu prepoznali, moglo bi se reći, Dinamo kakav je nekada bio i Dinamo kakav oni smatraju da treba biti. Tu se može napraviti poveznica s istraživanjem koje je MacClancy (1996) proveo na klubu Athletic Bilbao u Španjolskoj. MacClancy je otkrio kako uzrok povezanosti navijača s klubom pri osnivanju nije bio isključivo sportski rezultat kluba, već se ta povezanost stvorila, a posljedično i održala, pomoću mehanizama identiteta i identifikacije. To znači da je Athletic Bilbao reprezentirao lokalitet te partikularnu kulturu tog dijela Španjolske. To su postigli zapošljavanjem igrača koji su rodom iz lokalnog područja i plaćama koje su bile relativno niske te u razini plaća njihovih navijača, kako bi se postigao element bliskosti i jedinstva igrača i navijača (MacClancy 1996: 181–190). U slučaju projekta Futsal Dinamo, klub odražava lokalitet, odnosno specifičnost Zagreba i lokalnih obilježja, a transparentnošću i odmakom od profita kao dominantne težnje kluba te zapošljavanjem igrača koji su rodom iz lokalnog područja postiže se veći osjećaj pripadnosti klubu.

No u srži navedenog projekta prepoznaje se još jedna važna dimenzija, a to je borba protiv modernog nogometa koja proizlazi iz globalnog pokreta *Against modern football*. Potonji pokret prati uzrečica “naša strast nije vaš posao” (engl. *our passion is not your business*) te ona predstavlja novonastali gubitak povezanosti navijača s njihovim klubovima i samom igrom (Numerato 2014: 122). U hrvatskom kontekstu tendencija pokreta *Against modern football* je borba protiv koruptivnih radnji, komodifikacije nogometa te represije na navijačima (Perasović i Mustapić 2017: 112; Perasović i Mustapić 2018). Na razini navijačke grupe Bad Blue Boys ideja pokreta realizirala se u osnivanju Futsal Dinama, o čemu S. E. (45) govori sljedeće:

Pa htjeli smo osnovat onaj Dinamo koji je ubijen... Da, ovaj, mislim, to je ono, htjelo se pokazat da ideja Dinama onako kako mi zamišljamo i dalje živi. U čemu se uspjelo, klub je uspješan, klub ne živi ni od čijih novaca, nego od sportskih članarina, kako bi to i trebalo bit, i to je cijela mudrost. Da s veseljem navijaš za te dečke, da te igrači pozdrave nakon tekme, da ti plate cugu, da ti njima platiš cugu, da se veseliš голу, da ono čisto pošteno, da nije tu igra neka prljava, da se ne vrti sve oko je... [psovka] novaca.

No naravno treba imati na umu kako je jedan od presudnih razloga odmaka od GNK Dinama i približavanja Futsal Dinamu bilo, kako Lalić (2015: 151) navodi, nezadovoljstvo zbog netransparentnosti vođenja kluba i nepravedne financijsko-pravne regulacije, što su svi sugovornici istaknuli. To nezadovoljstvo i reakcije koje su ga popratile potaknute su idejom pokreta *Against modern football* u sklopu kojeg se na mikrorazini želi riješiti problem korupcije i sve veće komodifikacije nogometa. Te tematike dotaknuo se i sugovornik B. Z. (21) koji iznosi svoju percepciju prelaska Bad Blue Boysa s domaćih utakmica GNK Dinama na utakmice Futsal Dinama:

I mislim da se u to vrijeme osnovao Futsal da bi se održala neka tradicija odlaska na utakmicu u Zagrebu jel, da ideš svaka dva, tri tjedna negdje van, da ideš na utakmicu. Da budući klinci koji će doć, i ljudi koji su općenito išli na utakmice, da ne izgube osjećaj domaćinstva u svom gradu. A to se definitivno izgubilo 2-3 godine prije toga tako da... I jednostavno da se vidi možda da je to jedina svijetla točka sporta u gradu zato što funkcionira na moralan i pošten način. Znači, svakih 6 mjeseci financijski izvještaji, broj članova kluba raste svake godine i tako, da se jednostavno dokaže poluinteligentnim ljudima da svijet funkcionira na moralan i pošten način.

Uzevši sve u obzir, projekt Futsal Dinamo predstavlja manifestaciju političke apolitičnosti u specifičnom kontekstu neparticipacije koja je rezultirala participacijom kroz sferu civilnog društva. Taj novi angažman kroz civilno društvo potaknut je dugogodišnjim sukobom s Upravom kluba i sveopćim nezadovoljstvom načinom vođenja kluba koje proizlazi iz šireg globalnog pokreta protiv modernog nogometa. Stoga, kada su Bad Blue Boysi uvidjeli da GNK Dinamo više nije reprezentacija vrijednosti i ideala s kojima su se oni poistovjećivali, počeli su djelovati kao akteri civilnog društva. Posljedično su pronašli novi, "zamjenski" klub koji za njih predstavlja sve ono što je predstavljao GNK Dinamo do prije desetak godina. No bilo bi pogrešno ignorirati i dalje postojeću, ali modificiranu ljubav Bad Blue Boysa prema njihovom izvornom klubu, GNK Dinamu. Važno je spomenuti i kako pripadnici navijačke grupe sebe vežu uz Dinamo kakav je nekad bio, uz svojevrсну uspomenu. Gledajući navedeno u širem kontekstu, svi poduzeti koraci predstavljaju osnovnu ideju pokreta *Against modern football*, a to je vraćanje nogometa navijačima. Realizacijom Futsal Dinama Bad Blue Boysi su omogućili sebi, ali i ostalim simpatizerima Dinama, uživanje u ideji o nogometu kakav je prije bio. Kako se ne bi zapostavio taj aspekt prošlosti koji je također bitan za razumijevanje cijelog iskustva grupe, sljedeće poglavlje opisuje utjecaj nostalgije na promjene u navijačkoj grupi Bad Blue Boys.

Identifikacija kroz element nostalgije –
"uz nadu da ćemo vratit šta je nekad bilo"

Od svih emocija koje su Bad Blue Boysi pokazali kroz svoja kazivanja najizraženijom se iskazala nostalgija. Snyder (1991: 239) je, pozivajući se na Davisa (1979:

14), nostalgiju okarakterizirao kao sjećanje na prošlost, i to na one pozitivne aspekte prošlosti koji odražavaju sreću i zadovoljstvo. No također, Snyder (1991: 229) je upozorio kako nostalgični osjećaji mogu biti povezani i s tugom, jer se pozitivni proživljeni osjećaji ne mogu ponoviti u sadašnjosti. Jedan sugovornik osvrnuo se na period svog navijačkog života koji mu istovremeno pobuđuje emocije i sreće i tuge, te koji za njega predstavlja nostalgično sjećanje za koje se nada da će ponovno proživjeti. Naglašava se pritom povezanost s navijanjem za GNK Dinamo, originalni klub navijačke grupe Bad Blue Boys.

Krajnji cilj je po meni Dinamo kojeg se Zagrepčani neće sramit. Sad bi to mogao objasniti ovako: kad sam krenuo ić na utakmice, kad sam ko klinac išo, ja bi otišao pješice sam na Trg, tam bi bila hrpa Zagrepčana u plavim dresovima, palile su se baklje, pjevali su, i u to sam se zaljubio, ono, da moj grad može tak. Danas je to izgubljeno, još je to trajalo do 2007., 2008. i samo je padalo, to je zbog Mamića ... Ak ima nade, a nadam se da ima, i bit će, ja se nadam da će doć opet doba ko kaj sam ti pričo, 2005./2006. kad mi je bilo prekrasno ić na stadion, bio je uvijek pun. (T. D., 27)

Kod drugog sugovornika prepoznaje se manifestacija privatne nostalgije koju je definirao Snyder, razlikujući je od kolektivne nostalgije koja je bazirana na kolektivnim sjećanjima ljudi unutar društva koja su svima zajednička i koja proizvodi iste ili slične emocije kod svakog pojedinca. Privatna nostalgija odnosi se na simboličke slike iz prošlosti koje kod pojedinca postaju više individualizirane (Snyder 1991: 235). Te simboličke slike prepoznaju se i u izjavi prethodnog sugovornika koji je detaljno opisivao njemu bitne trenutke povezane s njegovim iskustvom navijanja za GNK Dinamo. Dakle, na toj razini nostalgije promatra se kako pojedinac reflektira o sportskim događajima i kako ih povezuje s određenim segmentima svog života.

Znaš kakve, jedino uz nadu da ćemo vratit šta je nekad bilo. Jedino me to drži i tu sam jedino radi grupe. Eventualno zbog nogometa, a znam sad i sve Dinamove igrače, ja sam ti znao nabrojat prije i generaciju 67., 82., stvarno sam znači, ono. Moja obitelj je uvijek bila Dinamo, ono, ja sam četvrta generacija Zagreba ovdje, ali stalo mi je do tog kluba jer znam kakav je bio 2006. i atmosfera i sve... Sjećanje samo i samo da grupa preživi, da se dignemo na neke čvrste noge da ostavimo nešto budućim generacijama. (A. K., 24)

Gordon (2013: 220) je, pozivajući se na Ramshawa i Gammona (2005: 239), nostalgiju opisao kao snažnu ljudsku emociju jer ona u takvom svom obliku predstavlja jaku motivaciju za sudjelovanje navijača. Prema Gordonu, nostalgija kao odraz prošlosti nije samo povezana s emocijama već je zasnovana i na sjećanju, emocionalno nabijenom obliku iskustva koje se osjeća na individualnoj razini i koje se jača kroz zajedničke odnose s ostalim članovima šire društvene grupe (Gordon 2013: 220). Dakle, iz prethodnog kazivanja može se prepoznati da sugovornika motivira nostalgija za prošlim vremenima i iskustvima vezanima uz GNK Dinamo, ali motivira ga i sama grupa jer iskazuje težnju za normalizacijom stanja unutar nje. Oba sugovornika

referirala su se na isto razdoblje u grupi, odnosno na 2006. godinu. O brojnosti Bad Blue Boysa na tribinama, korištenim koreografijama, transparentima i pirotehnicima svjedoče fotografije iz dviju sezona na koje su se sugovornici referirali – 2005./2006. i 2006./2007. – i smatrali ih najboljim razdobljem navijanja grupe.

Prilog 1. Dinamo – Kamen Ingrad, 18. 3. 2006. (izvor: Dinamov Sjever. Službeno glasilo Udruge navijača Dinama, 2006. godine, broj 1, str. 57)

Prilog 2. Dinamo – Rijeka, 25. 3. 2006. (izvor: Dinamov Sjever. Službeno glasilo Udruge navijača Dinama, 2006. godine, broj 1, str. 59)

Prilog 3. Dinamo – Werder, 15. 8. 2007. (izvor: Dinamov Sjever. Službeno glasilo Udruge navijača Dinama, 2007. godine, broj 4, str. 77)

Slike punog maksimirskog Sjevera i prateća navijačka atmosfera iz 2006. i 2007. godine ostale su u sjećanju članovima grupe. Godine 2006. grupa je bila vrlo aktivna, a te je godine počeo izlaziti i službeni časopis Bad Blue Boysa pod imenom *Dinamov Sjever* u kojem su navijači samoinicijativno i organizirano obrađivali teme od značaja za grupu. Časopis je aktivno izlazio nekoliko godina te se u svakom primjerku mogao pronaći presjek domaćih utakmica i gostovanja sa statistikom golova, ali i opisom navijanja grupe s pratećim fotografijama tribine. Osim navedenog, u službenom glasilu Udruge navijača Dinama predstavljale su se aktivnosti grupe i budućni planovi te intervjui s pojedincima koje je grupa smatrala relevantnima. Kao razlog pozitivnog sjećanja na 2006. godinu neki su sugovornici isticali i tadašnje vodstvo grupe, dok su neki spominjali i klupske uspjehe. No svi su isticali kako je grupa bila jedinstvena, jaka i povezana, s dobro osmišljenim koreografijama i navijanjem koje se urezalo u sjećanje i ostavilo uspomenu “zlatnog razdoblja grupe”. Mlađim navijačima koji nisu bili članovi grupe u vremenima na koje se stariji navijači referiraju to ne predstavlja prepreku u osjećanju nostalgije jer je oni percipiraju na grupnoj, kolektivnoj razini. Oni znaju što je grupa proživjela i kako se tada osjećala i to im je dovoljno jer su oni članovi te grupe kojoj ta nostalgija pripada. Njihova sadašnja povezanost s GNK Dinamom djelomično počiva na sjećanjima o tome kakav je klub bio u prošlosti, kakva je grupa bila u “zlatnim godinama” te, imajući tu sliku na pameti, oni i dalje nastavljaju svoju borbu ne bi li je u budućnosti opet ostvarili. Bitno je spomenuti kako su ta povezanost i iskustvo navijanja za voljeni klub djelomično kompenzirani odlascima na utakmice Futsal Dinama, koji je nastao od strane navijača i za navijače, sa svrhom koja se najbolje prepoznaje u suštini spomenutog pokreta *Against modern football* – vraćanja nogometa navijačima.

Zaključak

Namjera ovog članka bila je prikazati dinamiku i promjene do kojih je došlo u navijačkoj grupi Bad Blue Boys u posljednjih desetak godina pod utjecajem odnosa s Upravom GNK Dinamo. S obzirom na cilj rada pokazalo se kako je sukob s Upravom kluba proizveo nekoliko bitnih promjena u samoj grupi. Bitno je napomenuti kako su sve promjene nastale u grupi također bile razmatrane pod utjecajem dviju povezanih dimenzija. Prva dimenzija predstavlja političku apolitičnost koja se razmatrala u kontekstu neparticipacije te koja je u konačnici utjecala na pojavu participacije kroz sferu civilnog društva. Druga dimenzija označavala je priključivanje Bad Blue Boysa globalnom pokretu pod nazivom *Against modern football movement*. Smještene na lokalnu razinu, zajedno s dugogodišnjim sukobom s Upravom kluba, utjecale su na pojavu novina u navijačkoj grupi Bad Blue Boys.

Istraživanjem je zabilježeno nekoliko promjena koje su nastale u posljednjih desetak godina, a koje su proizašle iz dugogodišnjeg sukoba s Upravom kluba. Prva velika promjena dogodila se na planu aktivnosti Bad Blue Boysa kroz sferu civilnog društva. Njihova politička neparticipacija i apolitičnost u navedenom kontekstu bile su rezultat općeg negativnog iskustva s načinom primjene demokratskih načela nakon raspada Jugoslavije, no one su također i posljedice suradnje s vodećom političkom strankom početkom 1990-ih godina. Iako je ta sklonost neparticipaciji i apolitičnosti prisutna u grupi od 1990-ih, kao i njegovanje demokratskih načela, u zadnjih desetak godina Bad Blue Boysi pokreću inicijativu "Zajedno za Dinamo" te osnivaju projekt Futsal Dinamo i time počinju djelovati kao akteri civilnog društva. Također, navedeno djelovanje potaknuto je sukobom s Upravom kluba oko načina vođenja kluba i raznih događaja koji su ukazali na nepostojanje transparentnosti i na neprimjenjivanje demokratskih načela u klubu. Sljedeća posljedica sukoba s Upravom kluba koja je utjecala na grupu jest slabljenje grupne kohezije i gubljenje jedinstvenosti grupe. Iako su Bad Blue Boysi 1990-ih vodili borbu s Upravom kluba oko promjene imena, to se nije odrazilo na njihovu koheziju, dok je borba navijača s Upravom kluba koja je započela 2010. godine jako oštetila grupu u smislu njezine kohezije i povezanosti. To je rezultiralo sukobima unutar grupe, koja se podijelila na one koji podržavaju Upravu kluba i one koji je ne podržavaju. Također, u sklopu bojkotiranja domaćih utakmica grupa je izgubila dosta članova zbog izgubljene poveznice sa samim klubom. Oslabljani i bez fizičke povezanosti s klubom, zbog nedolazaka na utakmice na domaćem stadionu, potaknuti demokratskim načelima i vođeni idejom pokreta *Against modern football*, Bad Blue Boysi pokreću novi projekt pod nazivom Futsal Dinamo. Upravo Futsal Dinamo predstavlja iduću promjenu u navedenoj navijačkoj grupi te još jednu posljedicu proizašlu iz sukoba s Upravom kluba. U srži tog projekta jest vraćanje nogometa navijačima i simbolički prikaz borbe protiv modernog nogometa. S obzirom na to da se kroz dugogodišnji sukob s Upravom kluba oslabila povezanost s GNK Dinamom, Bad Blue Boysi pronalaze zamjenski klub koji predstavlja oličenje demokratskih načela kojima teže i mjesto

na kojem mogu realizirati nastavak svojeg navijačkog iskustva. Naposljetku, važnom za članove grupe i kao indirektna posljedica sukoba s Upravom kluba pokazala se i nostalgija. Bilo bi pogrešno zaključiti kako su se Bad Blue Boysi u potpunosti odmaknuli od GNK Dinama. Njihova poveznica s klubom ogleđa se u prisutnom osjećaju nostalgije za “zlatnim razdobljem” kluba i grupe koji ih motivira na njihova daljnja djelovanja. Stoga, Bad Blue Boysi vole *Dinamo*, ne sadašnji GNK Dinamo, već *Dinamo*. Vole taj *Dinamo* koji predstavlja simbol tradicije, *Dinamo* koji oslikava sve vrijednosti koje su zajednički njegovali, *Dinamo* koji živi u sjećanju grupe i koji žele vratiti. Tijekom sukoba s Upravom kluba razvili su Futsal Dinamo, koji također predstavlja jednu novu dimenziju *Dinama*. Bad Blue Boysi, unatoč promjenama koje su se dogodile u posljednjih desetak godina i koje su prikazane u članku, ne odustaju od tog *Dinama*. Za Bad Blue Boyse vrijede stihovi navijačke pjesme često pjevane na Sjeveru: “Prolazi sve, sva ljeta, zime sve, al’ moja ljubav za tebe [Dinamo] nikad neće proć”.

LITERATURA

- Abercrombie, Nicholas, Stephen Hill i Bryan Turner. 1984. *Dictionary of Sociology*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Elias, Norbert i Eric Dunning. 1986. *Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilising Process*. Oxford: Basil Blackwell.
- Birtić, Tomislav. 2013. *Krvavo plavo*. Zagreb: Tomislav Birtić.
- Buzov, Željko, Ivan Magdalenić, Benjamin Perasović i Furio Radin. 1989. *Socijalni i psihološki aspekti nasilničkog ponašanja sportske publike*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Castells, Manuel. 2009. *The Information Age. Economy, Society, and Culture*. Malden, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Creswell, John W. 2014. *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications.
- Dilley, Patrick. 2004. “Interviews and the Philosophy of Qualitative Research”. *The Journal of Higher Education* 75/1: 128–132. <https://doi.org/10.1353/jhe.2003.0049>
- Djordjević, Ivan i Relja Pečić. 2017. “Is There Space for the Left? Football Fans and Political Positioning in Serbia”. *Soccer & Society* 19/3: 1–18. <https://doi.org/10.1080/14660970.2017.1333678>
- Fanuko, Nenad, Ivan Magdalenić, Furio Radin i Zoran Žugić. 1991. *Zagrebački nogometni navijači. Grupni portret s BBB u središtu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Giulianotti, Richard. 2007. *Football. A Sociology of the Global Game*. Cambridge: Polity Press.
- Gordon, Kiernan. 2013. “Emotion and Memory in Nostalgia Sport Tourism. Examining the Attraction to Postmodern Ballparks through an Interdisciplinary Lens”. *Jurnal of Sport & Tourism* 18/3: 217–239.
- Greenberg, Jessica. 2010. “‘There’s Nothing Anyone Can Do About It’. Participation, Apathy, and ‘Successful’ Democratic Transition in Postsocialist Serbia”. *Slavic Review* 69/1: 41–46. <https://doi.org/10.1017/S0037677900016697>
- Jones, Ian. 1998. *Football Fandom. Football Fan Identity and Identification at Luton Football Club*. Bedfordshire: University of Bedfordshire.
- Kramer, Fredi. 2006. *Sveto ime Dinamo. Dinamova istina. Leksikon Dinama*. Zagreb: Tropical d.o.o.
- Lalić, Dražen. 1993. *Torcida. Pogled iznutra*. Zagreb: AGM.
- Lalić, Dražen. 2015. “Nogometni navijači kao ekstremni desničari u Hrvatskoj od 2012. do 2014.”. U *Demokratski potencijal mladih u Hrvatskoj*. Vlasta Ilišin, Anja Gvozdanović i Dunja Potočnik, ur. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 145–167.
- Lesički, Alen. 2006. “Dnevnik običnog navijača. Povijest bolesti”. *Dinamov Sjever. Službeno glasilo Udruge navijača Dinama* 1: 28–29.
- MacClancy, Jeremy. 1996. “Nationalism at Play. The Basques of Vizcaya and Athletic Club de Bilbao”. U *Sport, Identity and Ethnicity*. Jeremy MacClancy, ur. Oxford: Berg Publisher, 181–199.
- Numerato, Dino. 2014. “Who Says ‘No to Modern Football?’ Italian Supporters, Reflexivity, and Neo-Liberalism”. *Jurnal of Sport and Social Issues* 39/2: 120–138. <https://doi.org/10.1177/0193723514530566>

- Perasović, Benjamin. 2001. *Urbana plemena*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Perasović, Benjamin. 2002. "Sociologija supkultura i hrvatski kontekst". *Društvena istraživanja* 11/2-3: 485–498.
- Perasović, Benjamin i Sunčica Bartoluci. 2007. "Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu". *Sociologija i prostor* 45/1: 105–119.
- Perasović, Benjamin i Marko Mustapić. 2013. "Football Supporters in the Context of Croatian Sociology. Research Perspectives 20 Years After". *Kinesiology* 45/2: 262–275.
- Perasović, Benjamin. 2015. "Supkultura, pokret ili (neo)pleme? O teorijskim implikacijama novog istraživanja nogometnih navijača". U *Demokratski potencijal mladih u Hrvatskoj*. Vlasta Ilišin, Anja Gvozdanović i Dunja Potočnik, ur. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 169–205.
- Perasović, Benjamin i Marko Mustapić. 2017. "Torcida and Bad Blue Boys. From Hatred to Cooperation and Back". U *Football Fans, Rivalry and Cooperation*. Christian Brandt, Fabian Hertel i Sean Huddleston, ur. London, New York: Routledge, 108–123. <https://doi.org/10.4324/9781315455211-8>
- Perasović, Benjamin i Marko Mustapić. 2018. "Carnival Supporters, Hooligans, and the 'Against Modern Football' Movement. Life within the Ultras Subculture in the Croatian Context". *Sport in Society* 21/6: 960–976. <https://doi.org/10.1080/17430437.2017.1300395>
- Prnjak, Hrvoje. 1997. *Bad Blue Boysi – prvih deset godina. Društveni fenomen navijača nogometnog kluba Dinamo*. Zagreb: Marjan express.
- Snyder, Eldon. 1991. "Sociology of Nostalgia. Sports Halls of Fame and Museums in America". *Sociology of Sport Journal* 8: 228–238. <https://doi.org/10.1123/ssj.8.3.228>
- Spaaij, Ramón i Carles Viñas. 2013. "Political Ideology and Activism in Football Fan Culture in Spain. A View from the Left". *Soccer & Society* 14/2: 183–200. <https://doi.org/10.1080/14660970.2013.776467>
- Šantek, Goran Pavel i Dino Vukušić. 2016. "Ovo je Dinamo!: Fenomen Futsal Dinama kao alternativnog navijačkog kluba". *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 64/2: 289–302. <https://doi.org/10.2298/GEI1602291S>
- Šantek, Goran Pavel. 2017. *Dinamo – to smo mi! Antropološki ogleđi o Dinamu i njegovim navijačima*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-press. <https://doi.org/10.17234/9789531757584>

From (A)Politics to Participation, from Idea to Realization. A Move towards the New Social Role of the Bad Blue Boys Fan Group

This paper provides an overview of changes that have occurred within the Bad Blue Boys fan group in the last decade as a result of clashes with the GNK Dinamo management. The dynamics of this relationship are studied through the concepts of political non-participation and action through civil society and within the Against Modern Football Movement. This study used a qualitative methodology, and 11 in-depth interviews were conducted with members of the Bad Blue Boys fan group. The study established a weakening in group cohesion in the last ten years and the beginnings of action through the sphere of civil society. The most significant project resulting from this, and which is driven by these concepts, is Futsal Dinamo. This, in combination with the element of nostalgia, is a novelty for the Bad Blue Boys fan group.

Keywords: football fans, group, Bad Blue Boys, Against modern football movement, (non)participation